

PRIKAZI / *REVIEWS*

OD JANUSA PANNONIUSA DO SATANA PANONSKOG

Sanja JUKIĆ, Goran REM, *Panonizam hrvatskoga pjesništva I: Studij Slava Panonije*, Filozofski fakultet Univerziteta Eötvösa Loránda u Budimpešti, Ogranak DHK Slavonsko-baranjsko-srijemski, Filozofski Fakultet u Osijeku, Budimpešta/Osijek, 2012./2014., 506 str.

Sanja JUKIĆ, Goran REM, *Panonizam hrvatskoga pjesništva II. Od Janusa Pannoniusa do Satana Panonskog: interpretacije poetskih tekstova*, Filozofski fakultet Univerziteta Eötvösa Loránda u Budimpešti, Ogranak DHK Slavonsko-baranjsko-srijemski, Filozofski Fakultet u Osijeku, Budimpešta/Osijek, 2012./2014., 397 str.

Pannonia minor, Secunda, Pannonia inferior, more koje nema obala i ima samo svoje dno. A na tom dnu... (Jirsak, Karneval cvrčaka)

Dao nam je Jirsak tamo sedamdesetih godina prošloga stoljeća naslutiti da se na dnu Panonskoga mora nalazi nešto strašno, nešto čega bismo se trebali pribojavati, nešto za što nam je bolje i da ne znamo. Ma, prava Pandorina kutija! Zaboravio nam je, vjerojatno, natuknuti ili je, pak, namjerno prešutio da je ta kutija davno bila otvorena, a jedino što je u njoj ostalo bila je nada – nada u slavonsku i, šire, panonsku književnost i kulturu koje su počesto bile utapane u silnoj (doslovnoj ili metaforičkoj) vodi što je počesto i prečesto Slavoncu dolazila do glave i gušila njegovu egzistenciju i kreativni potencijal te razarala svaki pokušaj stvaranja kulture. Nije stoga ni čudno što se ovo dvoknjižje, *Panonizam hrvatskoga pjesništva I. i II.* Sanje Jukić i Gorana Rema, pojavljuje tek sada (kada više nije ni početak 21. stoljeća), dok su se pregledi, povijesti, panorame i antologije književnosti i kultura onih Jirsakovih obala pojavile ipak ranije.

Bilo je i u Slavoniji, dakako, takvih pokušaja, uspješnih svakako, a jedan od njih je slavonska panorama koja je i bila povod pisanja (prvoga dijela) ovoga dvoknjižja koje ju podnaslovno i referira (*Studij Slava Panonije*), početno gotovo invocira, a sadržajno često citira ili na nju aludira. Riječ je, dakako, o *Slavi Panonije* (1980) Vladimira Rema, za koju možemo reći kako je okidač stvaranja povijesti slavonske književnosti. Nakon stoljeća egzistencijalne borbe s vlastitom prostornom geobiografijom, pojavljuje se prvo taj snažni okidač, a zatim i prava eksplozija pozornoga bavljenja panonizmom, koja ujedno označuje i potvrdu slavonske kulture što je često bila zaustavljana,

razarana ili zaboravljena. Prvi dio dvoknjižja, *Studij Slava Panonije* teoretski potvrđuje tu kulturu: „slika“ njezin kanon, ističe njezina obilježja, ističe i utjecaje geobiografije prostora na njegovu kulturu i njezine manifestacije, kao i različite povijesne točke koje su na nju utjecale. Daje uz to i pregled „teksta panonizma“, odnosno donosi nam teorijom potkrijepljenu i tipologijom zaokruženu povijest slavonske, odnosno panonske književnosti, i one u Hrvatskoj i one izvan nje, napose u Mađarskoj (kojoj je posvećeno i cijelo poglavlje) te u Vojvodini.

Prvi se dio dvoknjižja, dakle, osvrće na panonizam različitih poetika – poetika uopće, kao i onih individualnih. Autori tako ističu na samome početku model koji je utvrdio Janus Pannonius, a koji su, svjesno ili nesvjesno, više ili manje slijedili svi drugi panonistički autori, odnosno ističu Janusa Pannoniusa kao izvor slavonske književnosti, kao izvor panonizma, a zatim prelaze na književno-povijesni slijed slavonske književnosti. Tu su prvi, dakako, slavonski prosvjetitelji koji gdjegdje zalaze i u barok ili rokoko. Nastavljaju razvoj slavonski romantičari koji ili često ističu svoj panonizam, slavonstvo i šokaštvo te Slavoniju prikazuju kao raj na zemlji ili, pak, veličaju ilirizam s naznakama panonizma (rabeći tek toponimske signale). Realističari, pak, objektivno i autentično prikazuju Slavoniju svoga vremena s konkretnim toponimima, opisima zemlje, šume te slavonskih običaja, dok modernisti toj slici dodaju impresije i fiktivnost. Ekspresionistima je glavni motiv zemlja – s njom se poistovjećuju, nju promatraju, s njom i u njoj žive. Česte su, pritom, i opreke, napose opreka *vrba – jablan* koja je postala topos slavonske književnosti. Uz to, ekspresionisti tematiziraju i kaosnu energiju slavonskih običaja.

Književna produkcija između dvaju ratova sintetizira panonistička obilježja i najavljuje „transmodel“, odnosno Mirka Jirsaka koji ogoljuje tradiciju i tako ogoljenu je egzistencijalističko-naturalistički upliće u svaku temu koju dotiče, pri čemu mu je okosnica realistička opreka *selo – grad*. Tome se sup(r)o(t)stavljaju „rur-art“ pjesnici (kako ih nazivaju S. Jukić i G. Rem), odnosno pučki pjesnici kojima je slika Slavonije zapravo slika slavonskoga sela, a njihov se panonizam očituje u tematiziranju sela i seoskih poslova te transformacije (nestajanja i nastajanja) sela. Noviji pjesnički naraštaji suprotstavljaju se, pak, ideji o identifikaciji slavonskoga/panonskoga prostora ruralnošću pa rur-artu suprotstavljaju urbanost, ali i fikcionalizirani panonski prostor te prostor subjekta koji svoj identitet uspostavlja organskom interakcijom s prostorom kojemu pripada, pogotovo sa zemljom kao konvencionalnim amblemom Panonije (Z. Mrkonjić).

Često pjesnici tematiziraju i putovanja, fizička (željeznicom) ili metaforička, kojima slikaju sliku (ili točnije tek kroki) krajolika koji, pak, na njih različito utječe. Nova sinteza panonizma događa se šezdesetih godina prošloga stoljeća kada su se pjesničke poetike gotovo u potpunosti individualizirale, a samim se time pojavljuju i različita obilježja panonizma kod pojedinih autora. Postmodernistički panonizam ili „neopanonizam“ rabi postmodernističke strategije kako bi (p)reispisao, resemantizirao, rekonstruirao, restrukturirao (...) panonizam kakav poznajemo. Neizostavna je, dakako, i natuknica o panonskom ratnom pismu o kojoj ne treba previše pisati, napose ako se istakne da joj je podnaslov *estetika buke*. Možda tek reći da je ponajbolje, više nego što drugo u dvoknjižju, opisuje jedna s popisa slika: Marijan Sušac – *Otisak granate*.

Drugi dio dvoknjižja – *Od Janusa Pannoniusa do Satana Panonskog* – panorama je poetskih tekstova panonizma koji prate u prvome dijelu skiciranu književnopovijesnu i stilističku studiju. Nekoliko je posebnosti ove panorame, a to su u prvome redu stilističke interpretacije uz tekstove, pri čemu je svaka povezana s jednom podrubnom bilješkom koja najčešće upućuje na kakvu literaturu, referencu (ne samo književnu, nego i, primjerice, pedološku!) ili podrubno ulazi u dijalog s već postojećim tezama. Upravo zbog takve strukture, ta panorama poziva na dopisivanje, na daljnje čitanje, proučavanje, pisanje, ali i učenje o slavonskoj, odnosno panonskoj književnosti. Kao što nam postmoderna lirika često ostavlja prazan prostor za dopisivanje, isto čini i ova panorama, ostavljajući nam taj prostor ne samo figurativno, nego i doslovno – na vrhu stranica i na marginama.

Poveznicu toga dvoknjižja s postmodernom književnošću ne treba tražiti samo u zahtijevanju pozornoga i obrazovanog čitatelja te u potrebi za dopisivanjem, nego i u snažnim intermedijalnim i interdisciplinarnim gestama. Već se na naslovnica aludira na umjetnost performansa – fotografijom performansa Ive Šeremeta, koja se u drugome dijelu dvoknjižja pojavljuje i refrensko-lajtmotivski, ali i koja, nazvana *Dotaknuti nebo*, funkcionira i kao pjesnički tekst. Slavonski/panonski likovni umjetnici dijelom su, pak, prvoga dijela dvoknjižja, a ondje ih je, njih 67, uvrstio Vlastimir Kusik čiji je osvrt na taj, nimalo lak pothvat, uvršten u dvoknjižje, pa *Studij Slava Panonije* ujedno postaje i povijest panonske i panonističke likovne produkcije. Pojavljuju se i scene iz filmova Ivana Faktora, a tu je i aluzija na glazbenu umjetnost, napose na pjesmu Gorana Bare *Rođen u blatu*, koja postaje *Zaključak i sažetak panorame panonizma*.

Zbog te izrazite intermedijalnosti, interdisciplinarne metodologije i povezanosti s postmodernom književnošću, ovaj se znanstveni tekst može čitati i kao književni, i kao metaknjiževni. Može se čitati kao teorija panonizma, kao razvoj znanstvene recepcije novije hrvatske književnosti, kao povijest slavonske/panonske književnosti ili povijest slavonske/panonske likovne umjetnosti. Može biti i panorama slavonske/panonske kulturne produkcije. Može, naposljetku, biti i vježbenica stilskih analiza koje postaju pisane konzultacije. Nove načine čitanja pruža nam, pak, i postojanje dvaju fizički odvojenih dijelova *Panonizma*, koji funkcioniraju kao dijalog kada se čitaju paralelno, ali i kao teorijsko-stilski monolog kada se čitaju posebno. Iako je riječ o čak (ili samo) gotovo tisuću stranica, stav je ovoga dvoknjižja kako je istraživanje panonističkoga književnog korpusa njime tek započelo.

Da nadopunim Jirsaka: *A na tom dnu... mnoštvo dukata koje nismo vidjeli od silne vode*. Sanja Jukić i Goran Rem pokazali su nam put, a na nama je da dalje istražujemo.

Sanja HERAKOVIĆ